

‘Een kerk die (over)leeft. Over betekenisvol kerk zijn in kantelende tijden’. Een reflectie door dr. S. Paas

Doxologie als hartslag

Ik vind het een hele eer dat u bereid bent om over mijn boek *Vreemdelingen en priesters* na te denken – of u ‘aan’ dit boek ‘te schuren’. Een beetje verwarrend is het wel, moet ik eerlijk zeggen. Volgens het bericht gaat u ook (ik citeer) ‘vanuit een *heel andere* invalshoek naar het thema kijken dan die van prof. Paas’. En wat is die ‘heel andere invalshoek’? Deze: ‘We laten iemand aan het woord *die juist gelooft in de kerk zelf*, al vragen deze tijden er wel om de bakens te verzetten.’ Als dit ‘heel anders’ is dan de boodschap van mijn boek, dan krab ik mij wel even achter de oren, want naar mijn idee geeft dat juist heel aardig weer waar mijn boek over gaat: blijf geloven in de kerk – sterker nog: geliefde missionaire mensen, *ga nu eens geloven in de kerk!* – maar verzet wel de bakens.

Interactief

Zulke verwarrende respons hoort erbij, neem ik aan. Het boek is verrassend breed en goed ontvangen. Van katholiek tot protestant, gereformeerd tot evangelisch, vrijzinnig tot orthodox. Inmiddels is er een vijfde druk uit en zo iets heb ik nog nooit meegemaakt met een boek van mij. Maar als het zo breed wordt gewaardeerd, is dat meestal ook omdat mensen blijkbaar kans zien er iets van zichzelf op te projecteren – in die zin is het net zoals met preken. Er was iemand die het zo heerlijk ontspannend vond; evangeliseren hoefde niet meer. En een ander vond het zo heerlijk motiverend; hij was sinds lange tijd weer gaan bidden voor zijn burens, en durfde weer eens een gesprekje over het Evangelie aan te knopen. Voor de duidelijkheid: met de laatste reactie was ik meer ingenomen dan met de eerste.

Voor de kritiek geldt die verwarring overigens ook. Ik kreeg vrij kort na verschijnen van het boek een behoorlijk emotionele e-mail van een hervormde broeder die vond dat ik op een typisch afgescheiden manier de volkskerk in de grond boorde, terwijl een doopsgezinde dominee in haar recensie schreef dat dit weer echt zo’n boek was vanuit de volkskerk. In beide gevallen was dat niet als compliment bedoeld. Nou ja, wie breed uitdeelt, zal breed terugontvangen, zal ik maar denken. De brede en gevarieerde ontvangst laat zien dat dit boek blijkbaar veel losmaakt, maar dat lezen ook een interactief gebeuren is. Een boek is in zekere zin pas echt geschreven wanneer het is gelezen. En het wordt opnieuw geschreven bij elke nieuwe lezer. Deze dag zal niets anders laten zien, veronderstel ik.

Priesterkerk

In het laatste hoofdstuk presenteer ik mijn ‘model’ (als je het zo moet noemen) van een ‘priesterkerk’ en ik werk dit uit in verschillende richtingen. U hebt dat allemaal gelezen, zo heb ik begrepen, dus daarover hoef ik verder niet uit te weiden. Maar welke strengen zijn in dat touw gevlochten? Dat is nog niet zo gemakkelijk te zeggen: het boek is bijna in één adem opgeschreven, alsof het een kind is dat eindelijk geboren mocht worden. In die zin is het geen zorgvuldig gecomponeerd geheel, maar eerder een hoeveelheid variaties op een thema.

Missionair

Als ik een poging mag doen: ik zie minstens drie lijnen samenkomen in het boek.

In de eerste plaats heb ik willen benadrukken hoezeer het christelijk geloof missionair van aard is, en dat evangeliseren het hart is van christelijke missie. Als mensen mijn boek als ‘ontspannend’ hebben ervaren, dan kan dat onmogelijk te maken hebben met een idee als dat ik ‘evangeliseren’ zou relativiseren. Maar anders dan veel anderen ben ik hier een stapje verder gegaan, juist omdat wij evangeliseren in een seculiere, postchristelijke context. Ik heb de vragen gesteld: En wat nu als het evangeliseren niet zo succesvol is als we hopen? Wat als er maar weinig mensen tot geloof komen? Als de grote meerderheid totaal niet geïnteresseerd is en als kerken allesbehalve groeien? Juist zo’n situatie kan je voorsorteren om nog eens kritisch te kijken naar overgeleverde zendingsmodellen zoals dat van kerkgroei of *revival*. Hier heb ik het priesterschap benoemd als centrale metafoor: een evangeliserende, getuigende kerk treedt op als een gemeenschap van priesters. Met de Bijbel in de

hand mogen we hier opnieuw nadenken over de rol van vertegenwoordiging en bemiddeling in het missionaire werk. Dat heeft ecclesiologische consequenties, uiteraard (bij het schrijven is het me opnieuw opgevallen hoe enorm cultisch het Nieuwe Testament spreekt over de kerk), maar ook spirituele.

Als de enige pijn op onze boog is dat we mensen kunnen uitnodigen voor een kerkdienst en dan hopen dat ze tot bekering komen en lid worden, dan is het buitengewoon moeilijk om je enthousiasme vast te houden. Maar als je evangeliserende arsenaal veel rijker is dan dit, als voorbede en dankzegging daarin een rol spelen, als het vertegenwoordigen van de wereld in de liturgie en lofprijzing daarin meedoen, kan de christen misschien met meer ontspanning en goede moed zijn of haar taak opvatten. Hoe dan ook, het onopgeefbare van de missionaire aard van het christendom is het hart van dit boek.

De volkskerk

Een tweede lijn in *Vreemdelingen en priesters* is de vraag naar de plaats van de kerk in de wereld. Hier speelt de analyse van allerlei paradigma's van kerk en wereld in hoofdstuk 3 een belangrijke rol. Kort door de bocht geformuleerd, maak ik hier onderscheid tussen paradigma's die kerk en wereld te veel laten versmelten, en paradigma's die op de een of andere manier de wereld zien als terug te veroveren terrein. Al die paradigma's staan in de schaduw van de christenheid, waar kerk, staat, cultuur en volk op allerlei manieren versmolten waren. Naar mijn eigen beleving kom ik uiteindelijk nog het dichtst uit bij de volkskerk. Dat werd met verbazing opgemerkt door de recensent in *De Waarheidsvriend*: hoe kan die Paas zo tegen de volkskerk zijn en dan uiteindelijk met een eigen visie komen die daar zo dichtbij staat? Mijn antwoord: dat kan, omdat de aanname dat ik zo tegen de volkskerk ben helemaal niet klopt. Vooral hervormde lezers hebben blijkbaar soms het idee dat ik als afgescheidene bij voorbaat wel niets zal hebben met de volkskerkgedachte en dat kleurt blijkbaar hun lezen. In die zin kon de doopsgezinde recensent die ik eerder noemde misschien wat objectiever kijken.

Relationeel

Tegelijk bekritiseer ik de volkskerkgedachte wel, zoals u hebt kunnen lezen. Problematisch bij de discussies daarover is dat die gedachte zo verschillend wordt gedefinieerd en dat het begrip vaak eerder ongrijpbaar-retorisch wordt gebruikt dan met enige precisie kan worden aangeduid. Wanneer ik de volkskerk bekritiseer, gaat het mij vooral om het begrip 'volk' als culturele, historische en staatkundige eenheid. Het lijkt mij, om voor de hand liggende redenen, geen goed idee als we dat te nauw met 'kerk' laten versmelten. Maar de kerk die mij voor ogen staat, is wel degelijk een kerk met tamelijk diffuse randen, die zich wijd en zijd vertakt in de wereld, een kerk die niet is gebaseerd op individuele keuze, en die niet te zeer gebrand is op zuiverheid. Het grote verschil tussen mijn visie en de traditionele volkskerkgedachte is, vermoed ik, dat de diffusiteit van de randen bij mij niet formeel wordt gedefinieerd langs de lijnen van volk, routineuze kinderdoop, etniciteit of cultuur, maar puur materieel: via relaties. Ik werk dit uit in hoofdstuk 6. Het is via daadwerkelijke, inhoudelijke contacten met mensen aan de rand en over de rand van de kerk dat de priesterkerk zich vertakt in de wereld, en mensen in de kring van het heil trekt en houdt. Ik zie geen andere manier om het tegoed van de volkskerktraditie te behouden in onze tijd. De 'rand' is niet een fenomeen van kaartenbakken, maar zij bestaat uit daadwerkelijke contacten die mensen hebben, contacten waarin het heil kan stromen, en waarin mensen in elkaar 'geheiligd' zijn – om met Paulus te spreken. Bovendien kan juist dit een grote stimulans zijn voor concrete evangelisatie en dienstbaarheid, omdat niet alleen het resultaat (komt iemand in de kerk?) telt, maar ook en allereerst de relatie zelf. Die heeft in zekere zin heilswaarde, zonder dat ik daarmee in de theologische leunstoel ga zitten en wil formuleren wie er allemaal in de hemel komt en wie niet.

Doxologie

Ik heb in het boek – en voor mijn eigen geloofsleven is dit misschien wel de belangrijkste lijn – een aanzet willen geven tot een christelijke spiritualiteit die vrij is van functioneel en instrumenteel denken. Anders gezegd: ik heb de doxologie – de lofzang op Gods eer – centraal willen stellen als de hartslag van christelijk geloven en leven. Verre van een belegen en ouderwetse notie, is dit volgens mij wat ons fris en vrolijk kan houden in een seculiere tijd. Wanneer alles crescendo gaat met kerk en christendom, kan men het instrumentele denken wel volhouden. Men kan dan wel zeggen dat gebed, getuigenis en goede werken effect hebben in kerkgroei, een veranderde wereld, een christelijker cultuur. Op zulke plaatsen – zeg China of Brazilië – gebeurt dat ook. Maar dat is bij ons niet meer

mogelijk en ik denk dat juist dit ons bepaalt bij waar christelijk geloven om gaat. Het christendom is geen optimistische godsdienst, maar een hoopvolle godsdienst. Ons enthousiasme is niet gebaseerd op projecties van wat er wel niet allemaal mogelijk is, als we maar meer dit of dat doen en als we de handen maar ineenslaan. Ons geloof rust op Gods ingrijpen en op zijn beloften. Als we dat zien, wordt ons missionaire werk en ons kerkzijn in het algemeen bevrijd van de last om nuttig en succesvol te zijn. We kunnen alles doen om ervan te genieten en omdat God ervan geniet. De Heer heeft immers de blijmoedige gever lief.

Twee bijbelteksten zijn voor mij hier bepalend geweest. In Lukas 15 spreekt Jezus van de vreugde in de hemel over één zondaar die zich bekeert. En in Galaten 6 zegt Paulus: 'Word niet moe het goede te doen.'. Wat deze teksten laten zien, is volgens mij dit: evangeliseren en dienstbaar zijn, zijn zaken die goed zijn in zichzelf. We kunnen onmogelijk blij zijn over één enkele bekeerling als we evangeliseren voor de statistieken, en we kunnen niet onvermoeibaar het goede te doen als we hiermee werkelijk de wereld willen veranderen. Doxologie houdt voor mij ook in dat we het goede van God leren waarderen omdat het goed is in zichzelf, en niet omdat het ergens goed voor is.

Ik weet niet in hoeverre ik erin ben geslaagd, maar ik hoop van harte dat een aantal lezers van mijn boek heeft overgehouden dat het inderdaad mogelijk is om gelovig, vrolijk, hoopvol in de wereld te staan wanneer de kerk niet groeit en ons geloof weinig effect heeft in termen van wereldverbetering.

Duiden

Natuurlijk is er meer te noemen dan deze drie lijnen. Laat ik alleen herhalen wat ik ook in het boek zeg: als het ons niet meer lukt om de Bijbel te verbinden met onze situatie van secularisatie en postchristendom, dan is de secularisatie pas echt voltooid. Die poging om vanuit de Schrift onze context te duiden, waardeer ik zo in de boeken die Wim Dekker en Bram van de Beek de laatste jaren hebben geschreven en u mag mijn uitdieping van de tradities van ballingschap en diaspora beschouwen als een poging om kritisch met hen mee te denken en verder te komen.

Eigen biografie

Ten slotte: mijn boek is geboren in een specifieke context en vanuit mijn eigen biografie. Als missioloog zeg ik erbij: dat kan niet anders. Het enige verschil tussen mijn boek en veel andere theologische boeken is wat dit betreft dat ik die context en biografie expliciet vermeld, terwijl anderen dat niet of veel minder doen. Ik realiseer me dat dit het project kwetsbaar maakt voor kritiek, en ook dat het lang niet iedereen iets zal zeggen. Ik heb het tenslotte geschreven voor kleine gemeenschappen in een sterk gesecculariseerde context. Die vind je in Amsterdam meer dan op Urk. Maar ik hoop dat vanuit deze context iets is gekomen dat tot meer christenen en kerken spreekt dan alleen in Amsterdam of Den Haag. Daarover ga ik niet; ik kan het slechts aanbieden en kijken wat ermee gebeurt.